

KS. ROBERT MASZKOWSKI

JEZUS JAKO „SYN MARIII” W KORANIE

Wzniośle i znamienne brzmią poetyckie słowa muzułmańskich mistyków określające Marię jako „wspaniały pąk, który rozwinął się w pachnący kwiat – w Jezusa”¹. Takie ujęcie wzajemnej życiowej relacji obu postaci, ich obopólnej bliskości, obecnego w nich uroku dzieła stworzenia Allaha, „maryjnego” dziedzictwa w Jezusie i Jezusowego dopełnienia historii Marii, wyraziło w pewnym sensie nierozdzielność i współlistnienie ich obojga. Sufickie słowa podkreślają przy tym mądrość Allaha ukrytą w boskich planach i objawioną w ich realizacji oraz utrwaloną w stworzeniach. Ten matczyno-synowski związek, zapieczętowany na zawsze więzami krwi i przebiegający religijne dzieje świata, został uwydatniony i wysłowiony nie tylko w metaforze poetyckiego obrazu, ale przede wszystkim w koranicznym tytule Jezusa „syn Marii”², którego przedstawieniu poświęcone zostaną niniejsze rozważania.

I. WYSTĘPOWANIE TYTUŁU „SYN MARIII” W KORANIE

Tytuł „syn Marii” (*ibn Marjam*) należy do najwcześniejszych określeń koranicznych Jezusa. Wystąpił on w surach drugiego okresu mekkańskiego

Ks. dr ROBERT MASZKOWSKI – teolog. Autor rozprawy doktorskiej pt. *Obraz Jezusa w Koranie i wczesnej tradycji muzułmańskiej na podstawie literatury niemieckojęzycznej* (2008) oraz artykułów zamieszczonych w „Ateneum Kapłańskim” i w serii „Studia Salettensia”; adres do korespondencji – e-mail: voxio@op.pl

¹ „liebliche Knospe, die sich zur duftenden Blüte, Jesus entfaltet”. Wypowiedź sufi. Cyt. za: A. S c h i m e l. *Meine Seele ist eine Frau. Das Weibliche im Islam*. München 1995 s. 21.

² W chrześcijaństwie używa się imienia Maryja, zaś w islamie – Maria.

i towarzyszył całemu przepowiadaniu Muhammada, po końcową fazę okresu medyńskiego³. Określenie to było więc nie tylko dobrze znane Prorokowi islamu, ale stanowiło – niemal od samego początku jego działalności – sposób przedstawienia i rozumienia osoby Jezusa. Tytuł ten jest jednocześnie najpopularniejszym określeniem Jezusa w Koranie. Wymieniony został dwadzieścia trzy razy⁴, zarówno samodzielnie, jak też łącznie z innymi tytułami, określeniami i atrybutami Jezusa.

1. *Ibn Marjam* oraz *Isa ibn Marjam*

Dwukrotne samodzielne występowanie tytułu odnotowały tylko sury mekkańskie: „A kiedy był przedstawiony syn Marii jako przykład, oto twój lud odwrócił się od niego” (sura 43, 57)⁵ oraz „I uczyniliśmy syna Marii i jego matkę znakiem” (sura 23, 50). Jednak chronologicznie pierwsze miejsce wymieniące ten tytuł Jezusa znajduje się w innej surze mekkańskiej: „To jest Jezus, syn Marii, słowo Prawdy, w którą powątpiewają” (sura 19, 34). Ten stan rzeczy oznacza, że obok „maryjnego” tytułu Muhammad znał od początku również imię Jezusa (*Isa*), co w konsekwencji rozwiewa jakiegokolwiek wątpliwości o tożsamości osoby wymienionej w przytoczonych wersetych Koranu. Słowa

³ Wyróżnia się dwa okresy prorockiej działalności Muhammada, które związane są z dwoma najważniejszymi miejscami jego życia, Mekką i Medyną. Orędzia Koranu powstałe do roku 622 noszą nazwę sur mekkańskich. Późniejsze słowa Allaha zostały określone jako sury medyńskie. Zachodni badacze Koranu przyjmują, że okres mekkański posiadał trzy fazy, dlatego mówi się o pierwszym, drugim i trzecim okresie mekkańskim, które trwały odpowiednio 4 lata, 2 lata oraz 5-6 lat. Natomiast czas medyński objął lata 622-632.

⁴ Niektórzy autorzy, jak na przykład J. Bouman (*Das Wort vom Kreuz und das Bekenntnis zu Allah. Die Grundlehren des Korans als nachbiblische Religion*. Frankfurt a.M. 1980 s. 96) i Z. Pawłowicz (*Postać Jezusa w Koranie*. „Homo Dei” 51:1982 nr 1 s. 32) podają liczbę trzydziestotrzykrotnego występowania tego tytułu w Koranie, bez wskazania jednak na konkretne wersety. Z kolei H. Räisänen (*Das koranische Jesusbild. Ein Beitrag zur Theologie des Korans*. Helsinki 1971 s. 17 przyp. 5) wylicza 23 miejsca. Różnica może brać się stąd, że w niektórych miejscach nie został użyty sam tytuł, lecz wskazano na niego jako: „jej syna” (sura 21, 91) lub scharakteryzowany został przez opis: „i poczęła go” (sura 19, 22), czy „i przyszła z nim do swego ludu, niosąc go” (sura 19, 27). Zob. również sury: 19, 20; 19, 21. 24. Określenie „syn Maryi” występuje również w Nowym Testamencie, ale tylko jeden raz (Mk 6, 3) oraz w literaturze apokryficznej, tj. cztery razy w *Ewangelii Dzieciństwa Arabskiej* (w rozdziałach 18, 34, 37, 40) i piętnaście razy w syryjskiej wersji tego dzieła (L. H a g e m a n n. *Propheten – Zeugen des Glaubens. Koranische und biblische Deutungen*. Würzburg 1993² s. 117).

⁵ Numeracja sur i cytowanie Koranu podaję za: *Koran*. Tłum. J. Bielawski. Warszawa 1986. Pojęciem sury określa się rozdział Koranu. Liczba stojąca przed przecinkiem oznacza numer sury, zaś liczba znajdująca się po przecinku oznacza numer wersetu.

Allaha odnoszą się do Jezusa zwanego przez chrześcijan Chrystusem, przynależącego do narodu izraelskiego i działającego pośród Żydów w imię Boga, który został odrzucony przez większość Izraela, ale dał początek nowej wspólnocie religijnej – chrześcijanom. Jego tożsamość została utrwalona w formule *Isa ibn Marjam*, której Muhammad chętnie używał podczas prorockiego przepowiadania po jego niemal ostatnie słowa (sura 5, 110. 112. 114. 116)⁶.

Mekkańskie wersety zdradzają spirytualistyczne i mądrościowe postrzeżenie Jezusa jako „znaku”, „przykładu” i „słowa prawdy”. Określenia te wyrażają przekonanie, że w nim mogą być odczytane działania Boga i może być poznane jego całkowite poświęcenie się dla sprawy Bożej. Wreszcie wskazują na niego jako wzorzec wiary w Boga. „Syn Marii” był więc od początku synonimem postaci wyjątkowej, doskonałej i godnej refleksji. Wskazywał osobę, od której należało się uczyć służby Bożej, skupienia uwagi na Bogu i odkrywania dobrego, mądrego i wszechmocnego działania Boga w świecie i w stworzeniach. Jezus rozumiany jest jako wzorzec, który nie znalazł uznania ani posłuchu w swoim ludzie, a jego znamiona i atrybuty nie spowodowały w Izraelitach rezonansu, i nie pobudziły ich do wiary. Dlatego zadaniem islamu stało się przywrócenie wysokiej pozycji „syna Marii” oraz respektu dla niego i jego matki, tym bardziej, że „cud [egzystencji – dop. R. M.] Jezusa nieodłącznie złączony jest z cudem [egzystencji – dop. R. M.] Marii”⁷.

2. *Al-masih Isa ibn Marjam*

Identyfikacja „syna Marii” została poszerzona we wczesnej fazie okresu medyńskiego, tj. w połowie lat dwudziestych VII wieku po Chrystusie. Tytuł ten został trzykrotnie złączony z imieniem Jezusa oraz z tytułem „mesjasza” i przyjął formę: „Jezus mesjasz, syn Marii” (*al-masih Isa ibn Marjam*). Taka legitymacja Jezusa została przedłożona najpierw Marii przez aniołów: „O Mario! Bóg zwiastuje ci radosną wieść o Słowie pochodzącym od Niego, którego imię Mesjasz, Jezus, syn Marii” (sura 3, 45), następnie Żydom, którzy twierdzili „zabiliśmy Mesjasza, Jezusa, syna Marii, posłańca Boga” (sura 4, 157), jak też chrześcijanom, którzy powinni wiedzieć, że „Mesjasz, Jezus syn Marii, jest tylko posłańcem Boga; i Jego Słowem, które złożył Marii” (sura 4, 171) i nikim więcej⁸.

⁶ Ta formuła występuje w Koranie 16 razy.

⁷ Cl. S c h e d l. *Muhammad und Jesus. Die christologisch relevanten Texte des Korans neu übersetzt und erklärt von Claus Schedl*. Wien 1978 s. 323. Zob. też E. S a k o w i c z. *Czy islam jest religią terrorystów?* Kraków 2002 s. 71.

⁸ Sura trzecia nawiązuje do wydarzeń, jakie rozegrały się w latach 624-625. Wersety od

Oznacza to, że Muhammad posiadał nową wiedzę o Jezusie, gdyż tytuł „mesjasz” wystąpił wyłącznie w okresie medyńskim. Co więcej użył on pełnej, rozbudowanej tytulatury Jezusa, ukazując go jako „z jednej strony obdarzonego duchem mesjasza i posłańca Boga, z drugiej strony człowieka Jezusa, syna Marii”⁹. Muhammad zdecydowanie podkreślał dwojaki charakter Jezusa, z tym tylko, że wcześniej biegunami jego obrazu było człowieczeństwo Jezusa i zakodowany w nim „wielki cud Allaha”¹⁰, co akurat skupiał i wyrażał tytuł „syn Marii”¹¹.

Oznacza to również, że osoba Jezusa stała się dla niego pomostem do zdobycia serc chrześcijan dla głoszonego orędzia i konieczna do udokumentowania „ciągłości objawień i posłań proroczych – od judaizmu Mojżesza, przez chrześcijaństwo Jezusa, do islamu Muhammada”¹². Zatrzymanie się jednocześnie nad „synem Marii”, „Jezusem” i „mesjaszem”, a także „posłańcem Boga” stanowiło skoncentrowanie i zdynamizowanie przesłania do Żydów i chrześcijan w sprawie Jezusa, a tym samym zabranie zdecydowanego głosu w jego kwestii.

Wskazane wypowiedzi charakteryzują nie tylko osobę Jezusa, ale konotują egzystencjalne wątki właściwe poszczególnym odbiorcom tego orędzia Allaha. Marii jest zwiastowane „nowe życie” w dwojakim sensie: pocznie nowego człowieka, ale także zmieni się jej życie. W odniesieniu do Żydów, których poglądy na temat śmierci Jezusa zostały zanegowane, orędzie stanowi rekonstrukcję jego biografii i w pewnym stopniu – odsłonę jego życia. Wreszcie Muhammadowe wskazanie chrześcijanom kim był „syn Marii” chce aktualizować dane o jego osobie i w pewnym sensie chce umieścić go w ramach teraźniejszych. Wymienione wypowiedzi medyńskie ukazują momenty przełomowe w historii adresatów, tj. w historii życia Marii, w historii myśli Żydów i w historii teologii chrześcijan. Orędzia Koranu chcą wpłynąć na przyjęcie wychodzącej od Allaha prawdy o „Jezusie mesjaszu, synu Marii”, która jest

1 do 111 konotują sytuację istniejącą po bitwie pod Badr (624) i jednocześnie przed bitwą pod Uhud (625). Poczynając zaś od wersetu 112 ma się do czynienia z odniesieniami do wydarzeń po bitwie pod Uhud. Natomiast sura czwarta powstała w latach 625-627. Zob. J. B i e l a w s k i. *Komentarz. Wprowadzenie. Przypisy*. W: *Koran*. Tłum. J. Bielawski. Warszawa 1986 (wprowadzenie do sury 3 s. 853; wprowadzenie do sury 4 s. 858).

⁹ S c h e d l. *Muhammad und Jesus* s. 469.

¹⁰ Tamże.

¹¹ „Im Islam wird 'Isā mit ganz besonderer Vorliebe einfach «Sohn Marjams» genannt. Mit der Nennung des Namens seiner Mutter ist die wunderbare Empfängnis und die wunderbare Geburt bereits immer mit eingeschlossen”. Tamże s. 423.

¹² B i e l a w s k i. *Komentarz* (wprowadzenie do sury 3 s. 853).

wciąż żywa i aktualna. On „jest w swoim bycie [...] boskim cudem, który nie może być przez ludzi ani zaplanowany, ani uczyniony. My możemy ten cud, którym jest Jezus, jedynie przyjąć, z pustymi, wdzięcznymi rękami – [«nie-skalanie» – dop. R. M.] «dziewiczo»”¹³. My – to znaczy Maria, Żydzi i chrześcijanie, ale też muzułmanie.

3. *Al-masih ibn Marjam*

Muhammad powrócił po raz ostatni do „syna Marii” pod koniec swej misji, czego dowodzi datacja sur dziewiątej i piątej, określona na lata 627-630 lub nieco późniejsze. W nich tytuł „syn Marii” został aż pięciokrotnie złączony z tytułem „mesjasz” (*al-masih ibn Marjam*):

Nie uwierzyli ci, którzy powiedzieli: „Zaprawdę, Bogiem jest Mesjasz, syn Marii!” Powiedz: „Któż ma możliwość uczynić coś przeciw Bogu, jeśli On zechce zgubić Mesjasza, syna Marii, jak również Jego Matkę i wszystkich, którzy są na ziemi?” (sura 5, 17/2^x);

Nie uwierzyli ci, którzy powiedzieli: „Zaprawdę, Bóg – to Mesjasz, syn Marii!” (sura 5, 72);

Mesjasz, syn Marii, jest tylko posłańcem, tak jak już przed nim byli posłańcy; a jego Matka była kobietą świętą (sura 5, 75);

Oni wzięli swoich uczonych w piśmie i swoich mnichów za panów, poza Bogiem, i Mesjasza, syna Marii (sura 9, 31).

Pominięcie imienia „Jezus” oraz apodyktyczny charakter wypowiedzi, jak też adresaci koranicznych słów wskazuje na determinację i konkretny cel zestawienia dwóch tytułów. Wobec chrześcijan służyło ono sprawie zanegowania dogmatu o bóstwie Jezusa oraz nauki o Trójcy Świętej¹⁴. Nowe orędzie, głoszące prawdę o ścisłym monoteizmie, podejmowało się jednocześnie zadania oczyszczenia pierwotnej doktryny religijnej z dokonanych przez chrześcijan naleciałości i zniekształceń, których skutkiem było sfalszowane ujęcie tak ważnego proroka i posłańca, jakim był Jezus, oraz „wypaczone” pojęcie Boga. Natomiast w odniesieniu do Żydów orędzie o Jezusie służyło

¹³ M. B a u s c h k e. *Jesus im Koran und im Islam*. W: *Christen und Muslime. Verantwortung zum Dialog*. Hrsg. H. Düringer, V. Hörner, G. Giebelhausen, E. Godel. Darmstadt 2006 s. 119.

¹⁴ B i e l a w s k i. *Komentarz* (wprowadzenie do sury 5 s. 863, przyp. 17 s. 864, przyp. 72-77, 73 s. 865).

wytknięciu ich buntu zmanifestowanego wobec „syna Marii” oraz potępieniu za niewiarę, czego wcześniej dokonali ich wielcy mężowie. Nie było wątpliwości, że „ci spośród synów Izraela, którzy nie uwierzyli, zostali przeklęci ustami Dawida i Jezusa, syna Marii” (sura 5, 78)¹⁵.

W medyńskich wersetach daje się poznać nie tylko roszczenia wobec dogmatycznych stwierdzeń „ludu Księgi”, ale także odczuwa się rozczarowanie i zawiedzenie Proroka islamu z powodu nieprzyjęcia jego gorliwego przepowiadania. Imperatywny charakter wypowiedzi miesza się ze stanem rezygnacji i w jakimś sensie poczucia porażki u końca jego życia. „Mesjasz, syn Marii”, był „kamieniem”, o który rozbił się plan, roszczenia i misja Muhammada względem chrześcijan i Żydów pomimo okazania wielkiego szacunku Jezusowi przed chrześcijanami oraz obrony jego osoby i Marii przed Żydami.

4. *Ibn Marjam* w połączeniu z atrybutami Jezusa

Ten najchętniej używany „tytuł maryjny” wystąpił trzynastokrotnie w związku z atrybutem Jezusa. Syn Marii został obdarzony przez Allaha takimi darami, którymi albo nikt inny nie mógł się pochwalić albo tylko nieliczni. Otrzymał on „jasne dowody” i został umocniony „Duchem Świętym” (sura 2, 87. 253) oraz otrzymał „Ewangelię” (sura 5, 46)¹⁶. Nie pozostał bierny i nie wahał się użyć zdecydowanej mowy, gdy jego lud okazywał niewiarę, bunt i dokonywał przestępstw (sura 5, 78). Dar dojrzałej mowy został mu udzielony już po urodzeniu, gdy przebywał w kolebce, a nadto był on uczony „Księgi, mądrości, Tory i Ewangelii” (sura 3, 48) i mógł dokonywać cudów za pozwoleniem Boga (sura 5, 110). Otrzymał wyjątkową łaskę w postaci zesłanego przez Allaha zastawionego stołu (sura 5, 112. 114), ale też został wezwany do odpowiedzi na jedyne w Koranie pytanie skierowane do niego przez Allaha: „O Jezusie, synu Marii! Czy ty powiedziałeś ludziom: «Bierzcie mnie i moją matkę za dwa bóstwa, poza Bogiem?»” (sura 5, 116). Utożsamiono go ze słowem prawdy (sura 19, 34), postawiono go razem z Noem, Abrahamem i Mojżeszem w porządku przymierza Allaha z proroka-

¹⁵ H. Waldenfels. *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele dzisiaj. Teologia fundamentalna w kontekście czasów obecnych*. Tłum. A. Paciorek. Katowice 1993 s. 213 n.

¹⁶ Wymienione określenia koraniczne mają inne znaczenie niż w chrześcijaństwie. Dla przykładu koranicznej formuły „Duch Święty” nie należy utożsamiać z Trzecią Osobą Trójcy Świętej, lecz z atrybutem Allaha i dlatego należy tłumaczyć jako „duch świętości” lub „święty duch”. Również koraniczna „Ewangelia” nie stanowi Dobrej Nowiny o Jezusie Chrystusie Zbawicielu, lecz jest rozumiana jako księga, tj. odpis Praksięgi, którą Jezus otrzymał od Allaha, by przypomnieć Izraelitom o boskich prawdach i prawach.

mi (sura 33, 7) i posłano go w ślad za posłańcami (sura 57, 27). Miał potwierdzić prawdziwość przesłania Tory i zapowiedzieć jeszcze jednego posłańca, a wszystko z pomocą „jasnych dowodów” (sura 61, 6). Efektem tych działań było założenie przez „syna Marii” wspólnoty pomocników „w dążeniu do Boga” (sura 61, 14).

5. *Ibn Marjam* w połączeniu z innymi tytułami Jezusa

Tytuł „syn Marii” wystąpił również łącznie z innymi tytułami lub określeniami teologicznymi Jezusa. Obok wspomnianych określeń mekkańskich: „znak” (sura 23, 50), „przykład” (sura 43, 57) i „słowo prawdy” (sura 19, 34) określony został również „znakiem dla światów” (sura 21, 91). W okresie medyńskim zestawiono jego „maryjne” imię z tytułem „posłańca” Boga (sura 5, 75) i „słowa” Boga (sura 4, 171) oraz złączono go także z Dawidem (sura 5, 78)¹⁷.

II. PERSPEKTYWY INTERPRETACJI TYTUŁU „SYN MARI”

Skala występowania tego tytułu oznacza, że Maria pełni istotną, jeśli nie dominującą rolę w przedstawieniu Jezusa i stanowi punkt odniesienia dla jego interpretacji. Przez nią należy patrzeć na Jezusa, przynajmniej do czasu jego usamodzielnienia się, co w narracji Koranu ogranicza się praktycznie do *misterium* poczęcia i narodzenia Jezusa. Jej osoba jednak stale towarzyszy Jezusowi w noszonym przez niego tytule, dlatego jej znaczenie rozciąga się na całe jego życie i ujawnia się również w pełnionej przez niego misji. Z drugiej strony należy zauważyć, że ten tytuł wymienia wprawdzie imię Marii, ale denotuje Jezusa¹⁸.

Użycie w Koranie tego najczęściej występującego tytułu Jezusa przebiega jego biografię, stanowi teologiczne ujęcie jego osoby oraz wyraża odniesienie Muhammada do chrześcijan i Żydów. Wprawdzie wymienione ujęcia są od-

¹⁷ Według innej klasyfikacji tytuł *ibn Marjam* wystąpił w Koranie szesnastokrotnie w połączeniu z imieniem Jezusa jako *Isa ibn Marjam* (sury: 2, 87. 253; 3, 45; 4, 157. 171; 5, 46. 78. 110. 112. 114. 116; 19, 34; 33, 7; 57, 27; 61, 6. 14) i siedmiokrotnie samodzielnie lub z innymi tytułami (sury: 5, 17. 72. 75; 9, 31; 23, 50; 43, 57).

¹⁸ Obraz Marii w Koranie jest bliższy chrześcijańskiemu spojrzeniu aniżeli koraniczny obraz Jezusa. Zob. M. de E p a l z a. *Jesus zwischen Juden, Christen und Muslimen. Interreligiöses Zusammenleben auf der Iberischen Halbinsel (6.-17. Jahrhundert)*. Übers. J. Kuhlmann. Frankfurt a.M. 2002 s. 160; H. B u s s e. *Die theologischen Beziehungen des Islams zu Judentum und Christentum. Grundlagen des Dialogs im Koran und die gegenwärtige Situation*. Darmstadt 1988 s. 117.

rębne, to jednak stanowią jeden „okular”, przez który islam postrzega i interpretuje Jezusa jako „syna Marii”. Z tego względu określenie to stanowi coś więcej niż opis Jezusa. Ono stało się teologicznym tytułem Jezusa, a dokładniej koranicznym tytułem teologicznym definiującym ludzką godność Jezusa przez Marię. Stąd uprzednie nakreślenie jej postaci jest wysoce uzasadnione, tym bardziej, że ujawnione zostaną przy tym istotne akcenty złożone w „marijnym” tytule Jezusa.

III. OSOBA MARIII

Postać Marii – co wynika z powyższych danych – występuje niemal w całym orędziu Muhammada. Wymieniona została razem z Adamem, Noem i Abrahamem (sura 3, 33). Wpisana w rodzinę Imrana (sura 3), została zidentyfikowana jako „siostra Aarona” (sura 19, 28). Jako „córka Imrana” (sura 66, 12) przynależy do znamienitej rodziny, z której wywodzili się liczni prorocy izraelscy¹⁹. Przeto razem z rodziną współuczestniczy w szczególnym wybraniu, tak spośród całego ludzkiego rodzaju (sura 3, 37), jak też spośród wszystkich kobiet świata: „O Mario! Zaprawdę, Bóg wybrał ciebie i uczynił cię czystą, i wybrał ciebie ponad kobietami światów” (sura 3, 42)²⁰.

Dane koraniczne uwydatniły rysy biograficzne Marii oraz umieściły ją w określonych ramach historycznych. Niosły one również teologiczne znaczenie dla niej i dla syna, gdyż objawiły pierwsze uzasadnienie jej wyjątkowości i nadzwyczajnego powołania. Maria znalazła się pod czułą i trwałą opieką Allaha od początku życia, a Jego opatrność sięgała nawet wcześniejszych pokoleń jej rodziny. Los Marii posiadał priorytet u Boga i przez Niego był określany. Wprawdzie specjalna interwencja Najwyższego miała miejsce zarówno w zaist-

¹⁹ Pierwsze z wymienionych określeń pochodzi z drugiego okresu mekkańskiego i było obiegowym tytułem dla kobiet podkreślającym szacunek dla nich, zaś drugie pojawiło się w okresie medyńskim. Znane były jednak już z Biblii, w której określenie „siostra Aarona” (Wj 15, 20) odnosi się do Miriam (Wj 12, 1-15; Lb 20, 1; Lb 26, 59; Pwt 24, 9) – „siostry Mojżesza” (Lb 26, 59). Maria jednak nie jest wprost przedstawiona jako siostra Mojżesza. Można wnioskować o takim jej przyporządkowaniu, gdyż Aaron jest przedstawiony jako brat Mojżesza (sury: 7, 142; 25, 35) i bezimiennie mówi się o „siostrze Mojżesza” (sura 28, 11). Zob. H. R ä i s ä n e n. *Das koranische Jesusbild*. Helsinki 1971 s. 18-20; W. R u d o l p h. *Die Abhängigkeit des Qorans von Judentum und Christentum*. Stuttgart 1922 s. 76 i przyp. 2; H a g e m a n n. *Propheten – Zeugen* s. 116 n.; K. J a r o š. *Der Islam IV. Biblische Heilige und Propheten im Koran*. Ulm 1997 s. 240 n.

²⁰ Zob. H. S p e y e r. *Die biblischen Erzählungen im Qoran*. Darmstadt 1961² s. 49 przyp. 1.

nieniu Jana, syna Zachariasza (sury: 19, 2-9; 3, 38-41), jak też w zaistnieniu Marii, córki Imrana (sura 3, 35-36)²¹ i oboje przynależeli do grona wielkich postaci, żyjących w tym samym czasie, to późniejsze dzieje wskazują, że Bóg troszczył się o Marię szczególnie. Jej wyróżnienie ujawniło się nie tylko w osobistym zaangażowaniu się Boga, ale uwypuklone zostało w jej uprzywilejowaniu oraz imiennym wybraniu do szczególnego macierzyństwa²².

1. Uprzywilejowanie Marii

Powołanie Marii zostało poprzedzone zamierzonym i opatrnościowym uprzywilejowaniem jej. Zarówno poświęcenie Marii Bogu przez jej matkę (sura 3, 35), jak też jej zamieszkiwanie w świątyni (sura 3, 37), uczynienie jej czystą (sura 3, 42) i wreszcie jej decyzja zachowania nieskałaności (sury: 21, 91; 66, 12), były cudami dokonanymi dla Marii. Obłaskawienie Allaha znalazło urzeczywistnienie w życiu Marii, która podporządkowała otrzymane dary służbie i chwale Boga. „Urodzona za specjalną interwencją Allaha na prośbę rodziców i oddana wraz ze swym przyszłym potomstwem pod Jego protekcję, odizolowana przez «zazdrość» Allaha od wszelkiego kontaktu z człowiekiem, jak Oranta pochyła się przed Jego niezbadaną wolą”²³. Maria należała do tych, którzy się pokornie poddali Allahowi i wierzyli Jego słowu (sury: 66, 12; 3, 43). Dlatego została scharakteryzowana jako sprawiedliwa, pobożna i prawdziwa (*siddika*) tak, jak Abraham (sura 19, 41)²⁴. Jej świętość i czystość ukazały jak dalece „Boża łaska jest obecna w szczególności

²¹ Relację o narodzeniu Marii przekazuje tylko sura medyńska. Z obu sur wynika, że Maria była jedyną lub co najmniej pierwszą córką Imana i jego żony. W czasie gdy znajdowała się pod opieką Zachariasza, którego „głowa rozjaśniła się siwizną” (sura 19, 4), ten prosił Boga o potomka dla swojej rodziny, wiedząc, że jego „żona jest bezpłodna” (sura 19, 5). Wynika z tego, że żona Zachariasza nie mogła być siostrą Marii, lecz jej ciotką, gdyż musiała być starsza od niej.

²² Tylko wszechwiedzący i planujący wszystko Bóg może wytłumaczyć sens jej narodzin i zadośćuczynić rozczarowaniu jej matki z powodu narodzin dziewczynki, a nie syna. Tym usprawiedliwieniem jest wybranie Marii na przyszłą matkę Jezusa. Wyjątkowości jej narodzenia przydaje stan niepłodności matki Marii. Zob. G. R i ß e. „*Gott ist Christus, der Sohn der Maria*”. *Eine Studie zum Christusbild im Koran*. Bonn 1989 s. 174; t e n ż e. *Maria, die Gottesfürchtige. Das Marienbild im Koran*. „Pastoralblatt für die Diözesen Aachen, Berlin, Essen, Hamburg, Hildesheim, Köln. Osnabrück” 5:1997 s. 132.

²³ J. H o m e r s k i. *Jezus w nauce Koranu*. „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 7:1964 nr 3 s. 16 n.

²⁴ Zob. J. M. A b d - e l - J a l i l. *Maria im Islam*. Übers. M. i H. Junker. Werl 1954 s. 76-79; H a g e m a n n. *Propheten – Zeugen* s. 123; W. L e i f e r. *Maria im Islam*. „Hochland” 46:1953-1954 s. 496.

sposób w Marii”²⁵. Ta łaska kształtowała nieustannie jej życie i najpełniej ukazała się w darze macierzyństwa.

2. Macierzyństwo

Maria została przygotowana do tego, by stać się rodzicielką „chłopca czystego” (sura 19, 19), choć sama nie widziała żadnej możliwości, by zostać matką. Jej pytanie: „Jakże mogę mieć syna, kiedy nie dotknął mnie żaden śmiertelnik ani też nie byłam występna?” (sura 19, 20) lub „O Panie mój! Jakże będę miała syna, skoro nie dotknął mnie żaden mężczyzna?” (sura 3, 47) dowodziło, że nie nosiła zamiaru posiadania dziecka ani nie sądziła o sobie, że jest gotowa na spełnienie zwiastowanego jej przez posłańca słowa Allaha²⁶:

O Mario! Bóg zwiastuje ci radosną wieść o Słowie pochodzącym od Niego, którego imię Mesjasz, Jezus, syn Marii. On będzie wspaniały na tym świecie i w życiu ostatecznym, i będzie jednym z przybliżonych. I będzie przemawiał do ludzi już w kołysce, a także jako mąż dojrzały; i będzie wśród sprawiedliwych (sura 3, 45-46).

Jednoznaczne postanowienie Boga, dla którego „jest to łatwe” (sura 19, 21), dało opór jej wątpliwościom, a „niemożliwe” i „niespodziewane” uczyniło faktycznym. Wszechmocne stwórcze słowo Boga przyniosło odpowiedź na pytanie Marii i na wszelkie możliwe próby odwołania realizacji Bożego planu. To, co zamierzył Allah „Tak będzie! Bóg stwarza to, co chce! Kiedy On decyduje o istnieniu jakiejś rzeczy, to tylko mówi: «Bądź!» – i to się staje” (sura 3, 47). Zatem bez jej wyraźnej zgody dla woli Boga i przy bezsłownym poddaniu się Mu, poczęcie zostało potwierdzone:

Tak będzie! Powiedział twój Pan: „To jest dla Mnie łatwe. Uczynimy z niego znak dla ludzi i miłosierdzie pochodzące od Nas. To jest sprawa zdecydowana!” I poczęła go, i oddaliła się z nim w dalekie miejsce (sura 19, 21-22);

a narodziny Jezusa – przedstawione jako fakt:

Wtedy będące u jej stóp dziecko zawołało do niej: „Nie smuć się! Twój Pan umieścił u twych stóp strumyk. Potrząśnij ku sobie pień palmy, ona ci zrzuci świeże, dojrzałe daktyle. Jedz, pij i daj oczom ochłodę! A jeśli zobaczysz jakie-

²⁵ R i β e. „*Gott ist Christus, der Sohn der Maria*” s. 175.

²⁶ Zob. L. H a g e m a n n, E. P u l s f o r t. *Maria, die Mutter Jesu, in Bibel und Koran*. Würzburg 1992 s. 95, 118 n.

gość człowieka, to powiedz: «ślubowałam Miłosiernemu post, nie będę więc dziś mówić z nikim»”. I przyszła z nim do swego ludu niosąc go. Oni powiedzieli: „O Mario! Uczyniłaś rzecz niesłychaną! O siostrze Aarona! Twój ojciec nie był złym człowiekiem i matka twoja nie była występna”. Wtedy ona wskazała na nie (sura 19, 24-29)²⁷.

3. *Matka Jezusa*

Macierzyństwo Marii, które dokonało się w wyjątkowy sposób i które było częścią szczególnego planu Boga, przyniosło światu niezwykłego „syna”. Jej cnoty czystości, posłuszeństwa i wiary wskazały na podstawy i słuszność wyróżnienia jej osoby. Tak przygotowana, obłaskawiona i chroniona, wydała na świat Jezusa. Przez swą postawę i dotychczasowe życie przyczyniła się do tego, że jej syn stał się postacią wyjątkową wśród rodzaju ludzkiego i wybranych Boga. Wszystko wskazywało na to, że będzie on doskonałym sługą Allaha tak, jak była nim jego matka i jak ona będzie prowadzony „palcem bożym”, a nawet sam stanie się dla innych „palcem wskazującym Boga”²⁸.

IV. SYN MARI

Przyjście na świat Jezusa uczyniło Marię naturalną matką Jezusa, a Jezusa – biologicznym „synem Marii”. Jego tytuł wyrażał jednak znacznie więcej i nie był jedynie rodzajem „drugiego imienia” czy „nazwiska”, przysługującym mu ze względu na niewystępowanie ojca. On puentował jedyne w swoim rodzaju, nadzwyczajne, dziewicze poczęcie i zrodzenie „czystego chłopca”, którego Allah zamierzał przeznaczyć do ważnych boskich zadań²⁹.

1. *Program życia*

Cel życia i misja Jezusa zostały określone przez Allaha. Bóg też wyjaśnił kim on jest i jakie dary mu przeznaczył. Wszystko to najpierw mu objawił i to w taki sposób, że Jezus przyszedł na świat z pełną wiedzą o sobie. Nie zwlekając z jej ujawnieniem, ogłosił publicznie program swego życia zaraz po narodzeniu:

²⁷ Zob. H a g e m a n n. *Propheten – Zeugen* s. 121; H. W a l d e n f e l s. *Maria zwischen Talmud und Koran*. „Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft” 73:1989 s. 100-105.

²⁸ M. B a u s c h k e. *Jesus im Koran*. Köln 2001 s. 126.

²⁹ Zob. S c h e d l. *Muhammad und Jesus* s. 291.

On powiedział: „Zaprawdę, ja jestem sługą Boga! On dał mi Księgę i uczynił mnie prorokiem. On mnie błogosławi, gdziekolwiek się znajduję. On nakazał mi modlitwę i jałmużnę – jak długo będę żył – i dobroć dla mojej matki. On nie uczynił mnie ani tyranem, ani nieszczęśliwym. I pokój nade mną w dniu, kiedy się urodziłem, w dniu, kiedy będę umierał, w dniu, kiedy będę wskrzeszony do życia” (sura 19, 30-33).

Istotną częścią tego projektu była jego matka i jej dobro. Jezus wiedział, że wypełni swą misję wobec Izraela i świata wtedy, gdy wypełni ją wobec swej matki. Do tego został pobłogosławiony przez Boga, który hojności swej łaski nie poskąpi mu, gdziekolwiek się znajdzie. Także praktyka życia religijnego w aspekcie wewnętrznym i osobistym, czego wyrazem jest modlitwa oraz w aspekcie społecznym i wspólnotowym, czego wyrazem jest jałmużna, stanowić będą przestrzeń jego życia, w którym zachowa on naczelne wartości przekazane mu przez Marię. Jego oczywistym obowiązkiem, czyli jego religijnym filarem (*arkan ad-din*) jest okazanie dobroci dla swej matki. Tego domaga się postawa służi wobec Boga. Tak chce żyć Jezus. Cześć i szacunek dla Marii stanowią integralną część jego biografii, misji i praktykowania religii. Prawdę tę potwierdza jego pierwsza misja, którą charakteryzuje synowskie oddanie wobec matki.

2. Pierwsza misja

Syn był dla Marii bez wątpienia darem Boga i błogosławieństwem udzielonym jej, a przez nią „synom Izraela” (sura 3, 49). Bóg chciał posłać do nich jeszcze jednego proroka, którego powinni rozpoznać i być mu posłusznymi. Pomocne im, już na początku, powinno być jego nadzwyczajne poczęcie i narodzenie, żydowskie pochodzenie, znamienita prorocka rodzina Imana, do której należy przez matkę oraz słowa, jakie skierował do nich po swoim narodzeniu. Jednak nic takiego się nie stało. Co więcej przyczynili się oni do strapień i umęczenia Marii oraz jej syna.

Nowy stan, w jakim znalazła się Maria, przysporzył jej wiele lęków i cierpień, tak fizycznych – naturalnych, jak też psychicznych, wywołanych ostrą krytyką i podejrzeniami płynącymi ze strony najbliższej rodziny, po duchowe, spowodowane osamotnieniem:

I doprowadziły ją bóle porodowe do pnia drzewa palmowego. Powiedziała: „Obym była umarła przedtem; obym była całkowicie zapomniana!” (sura 19, 23);

I przyszła z nim do swego ludu niosąc go. Oni powiedzieli: „O Mario! Uczyniłaś rzecz niesłychaną! O siostrzo Aarona! Twój ojciec nie był złym człowiekiem i matka twoja nie była występna” (sura 19, 27-28).

Grożące jej ukamienowanie i synowi – niepewny los, a im obojgu – wykluczenie ze społeczności rodowej, domagały się działania ze strony Allaha, zaś z jej strony – ciągłego szukania „schronienia u Miłosiernego” (sura 19, 18), by uwiarygodnić niewinność i wskazać na pochodzenie syna. Ponieważ ona nigdy nie złorzeczyła ani nie podała w wątpliwość cudownego pochodzenia swego syna, została nagrodzona w najlepszy sposób. Bóg pozwolił przemówić Jezusowi w obronie czci matki, wzmacniając jej duchowe siły i dokonał cudu palmy dla pokrzepienia jej sił fizycznych³⁰:

Nie smuć się! Twój Pan umieścił u twych stóp strumyk. Potrząśnij ku sobie pień palmy, ona ci zrzuci świeże, dojrzałe daktyle. Jedz, pij i daj oczom ochłodę! A jeśli zobaczysz jakiegoś człowieka, to powiedz: ślubowałam Miłosiernemu post, nie będę więc dziś mówić z nikim (sura 19, 24-26).

Jezus, jako dobry syn, powziął bezkompromisową obronę swej matki. Objawiając siebie, otrzymane dary i udzielone mu możliwości odrzucił wszystkie zarzuty podniesione wobec niej mocą autorytetu przyznanego mu przez Boga. Wskazując na działanie Allaha oraz na to kim jest (sura 19, 30-32) dowiódł niewinności Marii. Jezus nieprzerwanie błogosławiony przez Boga od początku swego życia; darzony przez Niego pokojem i przywilejami; wzorowy „sługa Allaha” i „prorok” posiadający „księgę” stał się gwarantem jej prawości³¹. Cnotliwa, bogobojna i oddana matka była godna tak nieprzejednanej obrony ze strony syna, którego wartości i autorytet wymownie naznaczyła.

3. Skutki wypełnienia misji Jezusa

Jezus u początku swego życia wystąpił jako bezdyskusyjny obrońca godności oraz czci swojej matki i jako gwarant jej dobrego imienia. Nie miała ona nikogo innego, kto wstawiłby się za nią. Jego postawę przeciwstawienia się

³⁰ R i B e. „*Gott ist Christus, der Sohn der Maria*” s. 181.

³¹ W rzeczywistości nie jest jasne, kto pociesza Marię. J. Bielawski (*Komentarz* s. 895 [przyp. do sury 19, 30]) i R. Paret (*Der Koran. Kommentar und Konkordanz von Rudi Paret*. Stuttgart 1977² s. 324 [przyp. do sury 19, 30]) przypisują te słowa dopiero co narodzonemu dziecku Jezus. W przeszłości podobnie twierdzili m.in. al-Jakubi (785-897) i at-Tabari (838-923). Z kolei Cl. Schedl (*Muhammad und Jesus* s. 197), a wcześniej Ibn Abbas (619-686) i Ibn Kasir (1300-1373) uznali, że Marię pocieszył głos anioła. Jeszcze inni, tj. niemuzułmańscy komentatorzy, jak na przykład Augusti, przyjęli, że Marię pocieszył jeszcze nienarodzony Jezus. Problemy te wynikają z niejasności słów koranicznych: (*fa-*) *nadaha* ([*da*] *er rief*) wraz z *min tahtiha* (*ihr von unten her*). G. Riße („*Gott ist Christus, der Sohn der Maria*” s. 181) uważa, że chociaż tłumaczenie Cl. Schedla warto podkreślić z powodów literackich, to jednak wyjaśnienie R. Pareta jest bardziej prawdopodobne.

ponizaniu Marii i zarzucaniu jej oszczerstwami, można uznać jako próbę ocale-
nia jej i swego życia oraz wskazania na własną pozycję proroka i sługi Boże-
go³². Znaki dokonane pod palmą oraz wobec wrogo nastawionych członków
rodziny miały na względzie jej dobro i pokrzepienie, choć ich powodzenie
leżało nie w jego mocy, lecz było łaską Boga (sura 5, 110). Jezus, noszący
„zobowiązujący” tytuł, „wchodził” w aktualną rzeczywistość matki i bez wzglę-
du na okoliczności i konsekwencje okazał się posłusznym, oddanym jej synem,
tak jak zapewniał Allah: „On jest tylko sługą, którego obdarzyliśmy dobrocią
i którego uczyniliśmy przykładem dla synów Izraela” (sura 43, 59).

Jedność matki i syna, współuczestniczenie w jednym doświadczeniu oraz
„bycie razem” przyniosło wiele pożytku dla nich obojga, nie tylko doraźnie,
ale również w przyszłości. Maria, przeżywając wzgardę ze strony najbliż-
szych, nauczyła Jezusa szacunku do ludzi. Doświadczając zwątpień, umocniła
jego wytrwałość. Mając wokół siebie tych, którzy wyrzucali jej hańbę z po-
wodu urodzenia nieślubnego dziecka, przekazała Jezusowi wartość posłuszeń-
stwa słowu Allaha. Korzyści były jednak obopólne. Maria bliska rozpaczy
otrzymała od Jezusa pociechę i wsparcie. Poczucie odrzucenia przez swoich
zostało zrekomensowane jej przez trwałą bliskość syna. Jej omdlałe siły
zostały wzmocnione daktylami, wodą i odpoczynkiem (sura 19, 24-25), które
wskazał jej syn. To zaś dawało dobre perspektywy na przyszłość, gdy będzie
potrzebowała jego pomocy przeżywając swoje dojrzałe „jesienne” lata.

V. KORANICZNE UJĘCIA TYTUŁU „SYN MARIII”

Tytuł „syn Marii” odzwierciedla wzajemną relację dwóch osób, których
znaczenie daleko wykracza poza określoną kartę historii, przestrzeń geogra-
ficzną i społeczność narodową. W ich życiu i misji zaznaczył Allah swoje
działanie bardziej niż w życiu ich współczesnych. Objawienie Allaha złączyło
Marię i Jezusa nie tylko więzami krwi, ale przekazywało określone przesłanie
teologiczne, które wyznaczyło punkt początkowy ujęcia Jezusa w Koranie,
tradycji muzułmańskiej i w całym islamie. Biograficzne dane i teologiczne
przesłanie tytułu „syn Marii” mają z kolei swój początek w życiu niewiasty,
która stała się matką Jezusa. Jej osoba i obdarowanie, jakie otrzymała od
Allaha, stanowi bezpośredni punkt odniesienia dla koranicznego przedsta-
wienia Jezusa. Częste nazywanie Jezusa „synem Marii” wskazuje, że obok bio-

³² Zob. de E p a l z a. *Jesus* s. 155; P a w ł o w i c z. *Postać Jezusa* s. 32.

graficznego przedstawienia jego osoby istnieje jego koraniczna interpretacja teologiczna.

1. *Ujęcie biograficzne*

Jezus od początku swego życia był charakteryzowany przez związek z matką. Naturalna, biologiczna, matczyno-synowska więź ukształtowała wymiar ich tożsamości i życia, wskazując, że biografia Jezusa rozpoczęła się w historii Marii, zaś życie Marii dopełniło się w życiu Jezusa i zakończyło się do chwili jego „zniknięcia”³³.

Osoba Marii „ofiarowała” Jezusowi ludzką tożsamość i genealogię. Dzięki niej można go zidentyfikować także wtedy, gdy nigdy nie został podany jego ojciec. To zaś nabiera szczególniejszej wymowy, gdy uwzględni się znaczenie systemu patrylinearnego dla ludów semickich, dla których pochodzenie określone imieniem ojca było „czcigodniejsze”. Jednak tytuł „syn Marii” nie jawi się na tym tle jako „niezręczność” czy „kłopotliwy problem”, gdyż drzewo genealogiczne Marii zostało odtworzone w Koranie według męskich przodków.

Przez osobę matki został Jezus wpisany w rodzinę Imrana³⁴. Ta izraelska rodzina należała do potomków synów proroków, sięgających historią Dawida, a przed nim Abrahama, aż do Noego i Adama:

Bóg wybrał Adama i Noego, rodzinę Abrahama i rodzinę Imrana – ponad światy! jako potomstwo jednych od drugich. Zaprawdę, Bóg jest słyszący, wszechwiedzący! (sura 3, 33-34).

Jezus jako „syn Marii” zyskał historyczną tożsamość i mógł przedstawić „album rodzinny”. Oczywiście stała się jego przynależność narodowa i rodowa. Szczególnymi znamionami jego rodziny była szlachetność i szczególność, gdyż z niej wywodzili się wielcy mężowie. Jezus nie mający ojca był „synem Marii”, który wkroczył w dzieje świata z tradycjami swych przodków, a zwłaszcza ze znamieniem nadzwyczajności swej matki.

Można zastanawiać się, kto z nich jest ważniejszy, bo niemal podobna liczba wersetów Koranu poświęconych jest Marii, tj. około 70 wersetów w 12 surach,

³³ Zob. de E p a l z a. *Jesus* s. 158. Por. też H. B u s s e. *Der Tod in der Darstellung des Korans, Sure 3:55, und die Islamische Koranexegese*. „Studia Orientalia Christiana. Collectanea” 31:1998 s. 56.

³⁴ Imię Imrana zostało wymienione dwukrotnie (sury: 3, 35; 66, 12), zaś „rodzina Imrana” stanowi tytuł sury trzeciej. Poza tymi danymi nie ma wiadomości o życiu i znaczeniu rodziny Imrana. G. L a u c h e. *Die koranische Umdeutung und Verkürzung des biblischen Jesusbildes in seiner soteriologischen Bedeutung*. Giessen 1983 s. 36.

co Jezusowi, tj. około 95 wersetów w 14 surach. Z kolei jej imię zostało wymienione w Koranie 34 razy, podczas gdy imię Jezusa wystąpiło 25 razy³⁵. Z pewnością jednak można stwierdzić, że teksty jej poświęcone stanowią antycypację biografii Jezusa, zaś ona sama występuje jako matka Jezusa i tej roli nie przekracza, tzn. nie jest kimś więcej niż matką człowieka-Jezusa.

W tytule „syn Marii” kryje się więcej treści niż tylko „nazwisko” oznaczające przynależność rodową i dziedzictwo, czy „drugie imię” wyrażające konkretne istnienie osoby, która je nosiła. Macierzyństwo Marii czyniło bezspornym jego człowieczeństwo, kreśliło jego genezę i porządkowało jego historyczność³⁶. Jego biografia i pochodzenie ukazywały go jednocześnie jako postać szczególną na tle rodzaju ludzkiego i na tle wybranych Boga; jako kogoś objętego specjalnym planem Bożym, który zakładał znacznie więcej niż ponowienie starań poprzedników posłanych przez Allaha.

2. Ujęcie teologiczne

Maria i Jezus zajęli istotne miejsce w zamyśle Allaha. On nie tylko chciał, by – jak inne stworzenia – istnieli i – jak istoty rozumne – pełnili Jego wolę, ale powołał żydowską niewiastę, by zrodziła syna, którego On pośle do „synów Izraela” (sura 3, 49). Bóg postanowił dla Marii i Jezusa ściśle określone zadania, wcześniej jednak przygotowywał ich do wzorcowego wypełnienia swego planu. Jego łaska objęła całą ich egzystencję, pozostawiając swe cudotwórcze znamię w osobowości, jak też w etapach ich życia. To, co miało się stać ze wszystkimi swoimi niespodziewanymi, trudnymi i niebezpiecznymi momentami, Allah przewidział, bo jest „Panem światów” (sura 1, 2) i nie pozostawia człowieka własnemu losowi (sura 2, 22), zwłaszcza chroni swoich wybranych i „pomocze z pewnością tym, którzy Jemu pomagają” (sura 22, 40).

W tytule „syn Marii” Allah utrwalił ich związek na zawsze. Wyróżnił On Marię jako matkę Jezusa, którego ona poczęła bez męskiego działania oraz wyróżnił Jezusa, w którego centrum uwagi nie znalazła się żadna inna kobieta. Marii wystarczyło „słowo Allaha” (sura 3, 45), dla Jezusa zaś liczyła się „jego

³⁵ W literaturze podaje się nieznacznie odbiegającą od siebie liczbę wersetów, które odnoszą się do Jezusa lub do Marii. Zob. R ä i s ä n e n. *Das koranische Jesusbild* s. 17; B a u s c h k e. *Jesus* 40, 180 przyp. 17; J. H e n n i n g e r. *Spuren christlicher Glaubenswahrheiten im Koran*. Schöneck 1951 s. 32; G. M. B a r t o s i k. *Maryja w Koranie i w tradycji muzułmańskiej. Czy osoba Maryi może być pomostem między tymi dwiema wielkimi religiami?* „Studia Theologica Varsaviensia” 45:2007 nr 1 s. 62, 65.

³⁶ W porównaniu z Biblią Koran nie odnotowuje danych dotyczących czasu i miejsca urodzin Jezusa oraz niewiele przywołuje danych dotyczących jego życia.

matka” (sura 5, 17). Jezus i Maria tworzą w pewnym sensie nierozdzieloną całość, wspólnotę. Pieczętuje ją tytuł „syn Marii”, który werbalizuje w sposób pośredni jej rolę względem Jezusa oraz jego cudowne pochodzenie³⁷.

Tytuł ten implikował zaangażowanie się Boga z całą swoją mocą w nadzwyczajne zaistnienie Jezusa i dziewicze jego narodzenie³⁸. Dlatego cud narodzin Jezusa jest rozumiany jako znak wszechmocnego panowania Allaha, który dał jednocześnie gwarancję, że „syn Marii” nie będzie postawiony ponad stworzenie, podobnie jak Adam³⁹. To zaś wskazuje na teologiczny i teocentryczny sens dziewiczego poczęcia i narodzenia Jezusa, gdyż odnosi je wyłącznie do zamiaru Boga oraz Jego działania i nie jest w żadnym razie rodzajem uwielbienia Jezusa czy Marii⁴⁰. Wyjaśniając istotę Jezusa, tytuł ten dał jednoznaczną interpretację: jest on w pełni człowiekiem, wybranym przez Boga, wzorowo wypełniającym misję zleconą przez Boga i synowsko angażującym się w obronę czci matki oraz prawdy o niej.

Dziewicze narodzenie Jezusa nie jest żadnym dowodem na jego boskość, lecz jest znakiem wszechmocy Boga (sura 19, 21). Tę koraniczną prawdę ukazało pytanie o istotę Jezusa, które „jednocześnie zostało postawione z pytaniem o «istotę» Marii. Odpowiedź wskazała, że jest dziewicą i matką, ale nie matką Boga. Zatem łącznie z odpowiedzią na pytanie o istotę Jezusa znajduje się klucz do zrozumienia tego, co Koran myśli o Marii, jak ją ceni i widzi. Jej własności to: znak, wzór i przykład dla wierzących”⁴¹, a ich posiadaczem był również jej syn. Potwierdzeniem jej wyjątkowości jest to, że imię Maria – zwłaszcza w surach mekkańskich – występuje niejako w sposób oczywisty i jest w ogóle jedynym, wymienionym w Koranie, imieniem kobiety⁴².

³⁷ Zob. J. I m b a c h. *Wem gehört Jesus? Seine Bedeutung für Juden, Christen und Moslems*. München 1989 s. 102.

³⁸ Zob. H a g e m a n n, P u l s f o r t. *Maria, die Mutter Jesu* s. 96, 118; A. Th. K h o u r y. *Die Christologie des Korans*. „Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft” 52:1968 s. 53.

³⁹ „Das Wunder dieser Geburt wird als Zeichen der Machtherrlichkeit Allahs verstanden”. W. H ö p f n e r. *Jesus im Koran und im Neuen Testament*. W: *Muslims – unsere Nachbarn. Beiträge zum Gespräch über den Glauben*. Hrsg. G. Jaspers. Frankfurt a.M. 1980³ s. 31.

⁴⁰ W chrześcijaństwie ma sens chrystologiczny i mariologiczny. Zob. B a u s c h k e. *Jesus* s. 33.

⁴¹ H a g e m a n n, P u l s f o r t. *Maria, die Mutter Jesu* s. 122 n. Zob. również J. van E s s. *Der Islam und die anderen Religionen. Jesus im Koran. Islamische Perspektiven*. W: *Christentum und Weltreligionen. Hinführung zum Dialog mit Islam, Hinduismus, und Buddhismus*. Hrsg. H. Küng u.a. München 1984 s. 160; H a g e m a n n. *Propheten – Zeugen* s. 126.

⁴² Zob. B a u s c h k e. *Jesus* s. 22.

Jezusa odróżniał od innych ludzi, poza Adamem, akt zaistnienia, który odbiegał od naturalnego sposobu i dokonał się dzięki stwórczemu słowu Boga, jakie zostało przekazane Marii przez anioła-posłańca Allaha. Jezus nie mógł więc wskazać na swego ojca ani go nazwać, ani doświadczyć, ani się od niego uczyć. Jezus nigdy nie postawił pytania o ojca i nie wyraził jakiegokolwiek zainteresowania drugim rodzicem. Sprawa ojca Jezusa była jednak ważna dla uchronienia Jezusa przed podejrzeniami o nieprawe pochodzenie, co następnie uniemożliwiłoby jego misję. Tym trudnościom znowu dał odpór Bóg, który był Autorem misji Jezusa. Dlatego też zadbał On o jej realizację, unicestwiając wrogość i podstępny Żydów oraz wyposażając Jezusa w odpowiednie przymioty. Podkreślony związek Jezusa z matką miał swoje dopełnienie w zaakcentowaniu jego życiowej postawy jako „sługi Bożego”.

VI. ADRESACI

Historia Marii i Jezusa zajmuje w porównaniu z innymi postaciami wymienionymi w Koranie stosunkowo dużo miejsca. Przedstawienie matki i syna wskazuje na wiele elementów wspólnych z chrześcijańskimi pismami apokryficznymi. Imię Jezusa oraz tytuły „mesjasz” i „syn Marii” wskazują, że orędzie koraniczne było skierowane również do „ludu Księgi” (sura 4, 171), chrześcijan i Żydów. W stosunku do pierwszych redukowało ono chrześcijańską prawdę o Jezusie do „syna Marii” jako człowieka i nie przekraczało tej granicy. W odniesieniu do drugich przyjęło formę apologii Jezusa oraz Marii i uwznioślenia jej syna.

1. *Wobec chrześcijan*

Tytuł „syn Marii” był powszechnie znany wśród chrześcijan zamieszkujących Półwysep Arabski. Należy więc sądzić, że nie jest on oryginalnym pomysłem głosiciela Koranu. Mógł on go poznać od etiopskich chrześcijan lub z syryjsko-chrześcijańskich źródeł. W tych środowiskach rozpowszechniona była cześć oddawana Marii i w jej kontekście chętnie używano określenia „syn Marii”⁴³.

Umieszczenie tego tytułu w Koranie nie było jednak wynikiem prostego przejścia formuły czy zwykłym potwierdzeniem szacunku dla Marii i jej syna. Tytuł ten został wkomponowany w orędzie koraniczne, a jego znaczenie

⁴³ B o u m a n. *Das Wort* s. 96 n.; L a u c h e. *Die koranische Umdeutung* s. 24.

stanowi syntezę treści poznanych od chrześcijan i założeń islamskich prawd wiary, zwłaszcza szahady (*szahada*): „Nie ma bóstwa prócz Boga (Allaha), a Muhammad jest posłańcem Boga”. Pierwszy człon muzułmańskiej formuły wiary i naczelnej prawdy Koranu ściśle definiuje ujęcie omawianego tytułu, ustanawiając granicę jego religijnego i teologicznego użycia. Syn Marii nie może znaleźć się na równi z Bogiem, bo Ten jest jeden i jedyny. Konsekwentnie „syn Marii” nie znajduje usprawiedliwienia jako „Syn Boga” i wyklucza boską naturę Jezusa⁴⁴.

Płaszczyną interpretacji tego tytułu jest wyraźne i polemiczne, choć pośrednie odniesienie do chrześcijańskiego głoszenia Jezusa. Islamskie ujęcie tego tytułu potwierdza częściowo naukę chrześcijan, zwłaszcza w tym, co odnosi się do tajemnicy początku Jezusa w kontekście Marii, ale zawiera też ukrytą negację wszystkich twierdzeń o jego synostwie Bożym⁴⁵. Ostatnia teza wyrastała z przeświadczenia, że był on synem śmiertelnej matki, z której mógł urodzić się tylko śmiertelny człowiek i nikt inny. Potwierdzenie tego przydawała choćby oczywista konieczność spożywania przez nich pokarmów i napojów (sury: 5, 75; 21, 8). Konsekwentnie Maria nie mogła stać się matką Boga, tak jak Jezus nie mógł być Synem Bożym⁴⁶. Dlatego koraniczny Jezus nie mógł powiedzieć: „Bierzcie mnie i moją matkę za dwa bóstwa, poza Bogiem” (sura 5, 116).

Islamska biografia Marii i Jezusa oraz teologia „maryjnego tytułu” służyła celom praktycznym. Nowe orędzie zwiastowało – w zamyśle jego głosiciela – ostateczną odpowiedź na najistotniejszą kwestię nauki chrześcijańskiej, czego potrzebę dobitnie wykazywała sytuacja chrześcijaństwa doktrynalnie podzielonego na różne denominacje. Z tego względu pozyskanie uczniów Jezusa jawiło się jako stosunkowo łatwe, tym bardziej, że głęboką pochwałą i jednoznacznym szacunkiem cieszyła się w Koranie jego matka⁴⁷. Tytuł ten

⁴⁴ J. M. A b d - e l - J a l i l. *Maria* s. 60; S. G r o d ź. *Islam. W: Religia w świecie współczesnym. Zarys problematyki religiologicznej*. Red. H. Zimoń. Lublin 2001 s. 414.

⁴⁵ „Die Entscheidung des Korans für den Mariensohn ist eine Absage an den Gottessohn”. M. S. A b d u l l a h. *Islam für das Gespräch mit Christen*. Gütersloh 1992² s. 142. Zob. też W a l d e n f e l s. *Maria* s. 104.

⁴⁶ P. S t a w i ń s k i. *Isa ibn Mariam. Jezus i Maria w Koranie i tradycji muzułmańskiej*. „Przegląd Powszechny” 7-8:1988 s. 186 n.

⁴⁷ Chrześcijanie, będąc słabo wykształconymi, nie prowadzili rozmów teologicznych i mogli przez jakiś czas widzieć w Muhammadzie proroka posłanego przez Boga. Dopóki pozostawał on w swych mowach bliski chrześcijaństwu i nie poruszał czegoś przeciwnego, chrześcijanie mogli udzielać mu poparcia i traktować jako kogoś, kto interesuje się ich wiarą, a nawet dla tej wiary mógłby być pozyskany. Zob. A. Th. K h o u r y. *Mohammed und die Christen*

był zatem koranicznym instrumentem w doktrynalnym sporze z chrześcijaństwem i kluczem do pozyskania chrześcijan. Zupełnie inaczej przedstawiało się natomiast użycie tego tytułu wobec Żydów.

2. Wobec Żydów

Jezus jako „syn Marii” należał do narodu żydowskiego. Zaświadczała o tym jego genealogia, której ostatnim ogniwem była kobieta, co było rzadką praktyką w ogóle, a w Koranie – jedynym wypadkiem. Niezwykłość filiacji Jezusa była uzasadniona wyjątkowością Marii, działania Allaha i zaistnienia jej syna. W kulturze semickiej preferowany był łańcuch ojców, który gwarantował pewne pochodzenie, trwające z pokolenia na pokolenie i powszechny szacunek w narodzie żydowskim. Wyszczególnienie kolejnych dziedziców budziło respekt dla potomka i czyniło go „synem Izraela”. Dlatego koraniczne tytułowanie Jezusa jako „syna Marii” jawi się jako zagadkowe, tym bardziej, że nazwanie kogoś imieniem jego matki było zwykle poczytywane za obrazę i implikowało przeświadczenie, że matka nie umie wskazać ojca lub że jest on nieznanym⁴⁸.

Obie możliwości interpretacyjne stanowią odzwierciedlenie stosunku Muhammada do wyznawców religii monoteistycznych. O ile druga możliwość daje pewną przestrzeń postawienia hipotezy o nadzwyczajnym zaistnieniu Jezusa, możliwą do przyjęcia przez chrześcijan a nie Żydów, o tyle pierwsza sugestia stanowiła odzwierciedlenie przyjętej i spopularyzowanej linii ataków Żydów wobec Marii. Oni mianowicie „powiedzieli przeciw Marii kalumnię straszłą” (sura 4, 156).

Potępienie ze strony Żydów związane było prawdopodobnie z obecnym w obiegu pomówieniem o pozamałżeńskich narodzinach Jezusa i niezachowaniu czystości przez Marię. Z tego powodu mieli oni wołać z wyrzutem: „O siostrzo Aarona! Twój ojciec nie był złym człowiekiem i matka twoja nie była występna” (sura 19, 28). Określenie „syn Marii” miało zatem w ustach Żydów pejoratywne znaczenie. Natomiast jego muzułmańska eksplikacja stanowiła zdecydowaną ripostę wobec szkalowania Marii i Jezusa oraz zadawała kłam żydowskim opiniom o nich. Tytuł ten przyjął w Koranie, w kontekście Żydów, znaczenie moralne, oceniając ich poglądy jako dowód niewiary i złośliwości⁴⁹.

in der Aussage des Korans. „Theologie und Glaube” 58:1968 H. 3 s. 245.

⁴⁸ Taką interpretację podał m.in. Bajdawi (1230-1291). Zob. Chr. S c h i r r m a c h e r. *Der Islam. Geschichte, Lehre, Unterschiede zum Christentum*. Bd. 2. Neuhausen-Stuttgart 1994 s. 209; H a g e m a n n, P u l s f o r t. *Maria, die Mutter Jesu* s. 89.

⁴⁹ Zob. A b d - e l - J a l i l. *Maria* s. 44-48; R u d o l p h. *Die Abhängigkeit des Qorans* s. 78 n., 66 i przyp. 16; R i B e. „Gott ist Christus, der Sohn der Maria” s. 197 przyp. 114.

*

Przedstawienie Jezusa jako „syna Marii” dokonane zostało na kartach Koranu w ramach biograficznych oraz teologicznych. Tytuł ten wskazał na rodzicielkę Jezusa i uzasadniał jego historię, doczesność oraz ludzką naturę. Natomiast teologiczne źródło tytułu leżało w koncepcji islamskiego mono-teizmu. Zwornikiem tych biegunów było postanowienie i stwórcze działanie Allaha, którego ingerencja stanowi wprawdzie koraniczny fakt biografii Jezusa, ale równocześnie wskazuje na teologiczną interpretację jego osoby. Wkomponowanie „maryjnego” tytułu Jezusa w teocentryczne przesłanie Koranu utrwaliło obraz Jezusa jako prawdziwego człowieka, mimo że nie miał ojca. Jego ludzka natura została uzasadniona stwórczym słowem i aktem Allaha oraz potwierdziła się w całej rozciągłości jego życia, od poczęcia po eschatologiczny koniec. Człowieczeństwo Jezusa zostało wyeksponowane jako biograficzny pewnik i teologiczny aksjomat koranicznego i islamskiego orędzia o nim. Dlatego należy stwierdzić, że w określeniu „syn Marii” zawarta została najbardziej podstawowa i nie podlegająca dyskusji koraniczna prawda o Jezusie, której teologiczne konsekwencje uwidacznia z całą siłą polemika Muhammada z chrześcijaństwem.

Obraz Jezusa zawarty w tym tytule został nakreślony w narracji o początkach jego życia, naznaczonych napięciem oczekiwania na jego przyjście na świat, w jego narodzinach i w podjęciu przez niego misji wobec Marii. „Syn Marii” znamionował doskonale zachowaną matczyno-synowską relację oraz wzorowe wypełnianie woli Boga. Nadzwyczajność jego zaistnienia oraz brak ziemskiego ojca, jak też objawienie Allaha o Jezusie i zawarte w Koranie słowa Jezusa spowodowały, że „syn Marii” stał się narzędziem Muhammada w neutralizowaniu „chrześcijańskiej przesady” i „żydowskiego bluźnierstwa”. Jezus jako „syn Marii” otrzymał szczegółowe rysy w tradycji muzułmańskiej, która wniosła nowe elementy w jego obraz. Dlatego dopełnieniem tematu „syna Marii” w Koranie będzie ukazanie jego tradycyjnego ujęcia, ale temu zagadnieniu należy poświęcić odrębne rozważania.

BIBLIOGRAFIA

Koran. Tłum. J. Bielawski. Warszawa 1986

A b d - e l - J a l i l J. M.: Maria im Islam. Übers. M. i H. Junker. Werl 1954.

A b d u l l a h M. S.: Islam für das Gespräch mit Christen. Gütersloh 1992².

- B a r t o s i k G. M.: Maryja w Koranie i w tradycji muzułmańskiej. Czy osoba Maryi może być pomostem między tymi dwiema wielkimi religiami? „*Studia Theologica Varsaviensia*” 45:2007 nr 1 s. 53-83.
- B a u s c h k e M.: Jesus im Koran. Köln 2001.
- B a u s c h k e M.: Jesus im Koran und im Islam. W: Christen und Muslime. Verantwortung zum Dialog. Hrsg. H. Düringer, V. Hörner, G. Giebelhausen, E. Godel. Darmstadt 2006.
- B i e l a w s k i J.: Komentarz. Wprowadzenie. Przypisy. W: Koran. Tłum. J. Bielawski. Warszawa 1986 s. 739-970.
- B o u m a n J.: Das Wort vom Kreuz und das Bekenntnis zu Allah. Die Grundlehren des Korans als nachbiblische Religion. Frankfurt a.M. 1980.
- B u s s e H.: Der Tod in der Darstellung des Korans, Sure 3:55, und die Islamische Koranexegese. „*Studia Orientalia Cristiana. Collectanea*” 31:1998 s. 35-76.
- B u s s e H.: Die theologischen Beziehungen des Islams zu Judentum und Christentum. Grundlagen des Dialogs im Koran und die gegenwärtige Situation. Darmstadt 1988.
- E p a l z a M. de.: Jesus zwischen Juden, Christen und Muslimen. Interreligiöses Zusammenleben auf der Iberischen Halbinsel (6.-17. Jahrhundert). Übers. J. Kuhlmann. Frankfurt a.M. 2002.
- E s s J. van.: Der Islam und die anderen Religionen. Jesus im Koran. Islamische Perspektiven. W: Christentum und Weltreligionen. Hinführung zum Dialog mit Islam, Hinduismus, und Buddhismus. Hrsg. H. Küng u.a. München 1984 s. 157-172.
- G r o d ź S.: Islam. W: Religia w świecie współczesnym. Zarys problematyki religijologicznej. Red. H. Zimoń. Lublin 2001 s. 403-427.
- H a g e m a n n L.: Propheten – Zeugen des Glaubens. Koranische und biblische Deutungen. Würzburg 1993².
- H a g e m a n n L., P u l s f o r t E.: Maria, die Mutter Jesu, in Bibel und Koran. Würzburg 1992.
- H e n n i n g e r J.: Spuren christlicher Glaubenswahrheiten im Koran. Schöneck 1951.
- H o m e r s k i J.: Jezus w nauce Koranu. „*Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*” 7:1964 nr 3 s. 15-23.
- H ö p f n e r W.: Jesus im Koran und im Neuen Testament. W: Muslime – unsere Nachbarn. Beiträge zum Gespräch über den Glauben. Hrsg. G. Jaspers. Frankfurt a.M. 1980³ s. 31-39.
- I m b a c h J.: Wem gehört Jesus? Seine Bedeutung für Juden, Christen und Moslems. München 1989.
- J a r o š K.: Der Islam IV. Biblische Heilige und Propheten im Koran. Ulm 1997.
- K h o u r y A. Th.: Die Christologie des Korans. „*Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft*” 52:1968 s. 49-63.
- K h o u r y A. Th.: Mohammed und die Christen in der Aussage des Korans. „*Theologie und Glaube*” 58:1968 H. 3 s. 244-254.
- L a u c h e G.: Die koranische Umdeutung und Verkürzung des biblischen Jesusbildes in seiner soteriologischen Bedeutung. Giessen 1983.
- L e i f e r W.: Maria im Islam. „*Hochland*” 46:1953-1954 s. 495-496.
- P a r e t R.: Der Koran. Kommentar und Konkordanz von Rudi Paret. Stuttgart 1977².
- P a w ł o w i c z Z.: Postać Jezusa w Koranie. „*Homo Dei*” 51:1982 nr 1 s. 31-37.
- R ä i s ä n e n H.: Das koranische Jesusbild. Ein Beitrag zur Theologie des Korans. Helsinki 1971.
- R i ß e G.: „Gott ist Christus, der Sohn der Maria”. Eine Studie zum Christusbild im Koran. Bonn 1989.
- R i ß e G.: Maria, die Gottesfürchtige. Das Marienbild im Koran. „*Pastoralblatt für die Diözesen Aachen, Berlin, Essen, Hamburg, Hildesheim, Köln, Osnabrück*” 5:1997 s. 131-138.
- R u d o l p h W.: Die Abhängigkeit des Qorans von Judentum und Christentum. Stuttgart 1922.

- S a k o w i c z E.: Czy islam jest religią terrorystów? Kraków 2002.
- S c h e d l Cl.: Muhammad und Jesus. Die christologisch relevanten Texte des Korans neu übersetzt und erklärt von Claus Schedl. Wien 1978.
- S p e y e r H.: Die biblischen Erzählungen im Qoran. Darmstadt 1961².
- S c h i m m e l A.: Meine Seele ist eine Frau. Das Weibliche im Islam. München 1995.
- S c h i r r m a c h e r Chr.: Der Islam. Geschichte, Lehre, Unterschiede zum Christentum. Bd. 2. Neuhausen–Stuttgart 1994.
- S t a w i Ń s k i P.: Isa ibn Mariam. Jezus i Maria w Koranie i tradycji muzułmańskiej. „Przegląd Powszechny” 7-8:1988 s. 183-189.
- W a l d e n f e l s H.: Maria zwischen Talmud und Koran. „Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft” 73:1989 s. 97-108.
- W a l d e n f e l s H.: O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele dzisiaj. Teologia fundamentalna w kontekście czasów obecnych. Tłum. A. Paciorek. Katowice 1993.

JESUS AS „SON OF MARY” IN THE KORAN

S u m m a r y

The title „Son of Mary”, depicted in the article, belongs to the most early and the most popular qualifications of Jesus in the Koran. It appears 23 times independently as well as in the combination with other titles and qualifications of Jesus. It characterizes his biography and includes a theological message. Its use is related not only to the presentation of Jesus’ person and life, but was useful in Mohammed’s polemic with christians and jews. The Koran’s monotheism and the person of Mary strengthen the human nature of Jesus which is emphasized in the title „Son of Mary”. Both Allah’s creating word and extraordinary conception, the birth of Jesus as well as the exceptionality of Mary and her son are involved to the essence of the title in three mentioned aspects: biographical, theological and polemical. Jesus as „Son of Mary” was a historical figure; who was wanted by Allah; who came into being in an extraordinary way; who realized with devotion the mission, the essential part of which was the part of mother. The virginal conception and birth of Jesus as miraculous action of God is neither the proof of Jesus’ deity nor of Allah’s fatherhood. According to the Koran Jesus is and remains the real man as well as the only and exceptional „Son of Mary”.

Translated: Kanstantsin Anashka, Joachim Feldes

Słowa kluczowe: koraniczne tytuły Jezusa, „syn Marii”, „mesjasz”, wybranie, uprzywilejowanie i macierzyństwo Marii, pierwsza misja Jezusa, polemika z chrześcijanami i Żydami, biograficzne i teologiczne przesłanie tytułu „syn Marii”.

Key words: Jesus’ titles in Koran; „Son of Mary”; „messiah”; the election, privilege and maternity of Mary; the first mission of Jesus; the polemic with christians and jews; biographical and theological message of the title „Son of Mary”.